

การศึกษาตามอัธยาศัย

ความหมาย

การศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) หมายถึง กิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคล เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความสนใจ ความต้องการ โอกาส ความพร้อม และศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล โดยศึกษาจากบุคคล ครอบครัว ชุมชน ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่น

ความเป็นมา

การศึกษาตามอัธยาศัยเกิดขึ้นพร้อมกับสังคม หากไม่มีการกล่าวถึงอย่างชัดเจน เนื่องจากแรกเริ่มของการศึกษาไทยเกิดขึ้นในครอบครัว และผู้รู้ในชุมชน โดยเฉพาะพระสงฆ์ผู้ซึ่งเป็นศูนย์รวมของชุมชน ต่อมาเมื่อการศึกษาแบบตะวันตกที่มีโรงเรียนและชั้นเรียนเริ่มแพร่หลายขึ้น จึงมีการแยกโรงเรียนออกจากวัด แต่วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนอยู่ การศึกษาตามอัธยาศัยในบริบทของวัดจึงเป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัยแบบไทย ที่มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย อันเป็นลักษณะเด่นของการศึกษาตามอัธยาศัยของสังคมไทย นอกจากนี้ การศึกษาตามอัธยาศัยยังเกิดขึ้นในวงสนทนาของชุมชน เช่น “สภากาแพ” ที่มีการถกเถียงและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลของคนในชุมชน

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา การศึกษา

ตามอัธยาศัยในประเทศไทยเริ่มมีการกล่าวถึงอย่างชัดเจนในบริบทของการศึกษานอกระบบ โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ในระยะแรกได้มีการดำเนินการและพัฒนาวิธีการจัดสภาพการเรียนรู้ และแสวงหาข่าวสารข้อมูลผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ และในระยะต่อมาได้มีการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยผ่านสื่อสารมวลชนในลักษณะของที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านและห้องสมุดประชาชน ตลอดจนการแสดงนิทรรศการทางวิทยาศาสตร์ การแสดงท้องฟ้าจำลอง การจัดรายการวิทยุเพื่อการศึกษา การจัดรายการโทรทัศน์ เป็นต้น

ในปัจจุบัน การศึกษาตามอัธยาศัยที่มีการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการศึกษานอกระบบส่วนใหญ่จัดโดยหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน กิจกรรมที่จัดจึงมีความหลากหลายมากขึ้น เช่น การศึกษานอกสถานที่ การฝึกอบรมระยะสั้น การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อการเรียนรู้ การแสดงละครเวที การจัดนิทรรศการ และกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะของการอภิปราย บรรยาย การประกวด การแข่งขัน การจัดทำโครงการ และการออกแบบ และการสร้างสื่อการเรียนการสอน รวมทั้งกิจกรรมการกีฬา กิจกรรมกลางแจ้ง และการเฝ้าสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น สุริยุปราคา ปรากฏการณ์ฝนดาวตก

องค์ประกอบของการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัยหรือเรียกว่า การศึกษาธรรมชาติวิสัย การศึกษาอรูปนัย การศึกษาธรรมชาติวิสัย การเรียนรู้ตามวิถีชีวิต การเรียนรู้แบบที่เกิดขึ้นและโดยบังเอิญ (วิศนี ศีลตระกูล และอมรา ปฐภิญโญบุรณ, 2544) การเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ตามวิถีธรรมชาติ (พนมพงษ์ไพบูลย์, 2544) เป็นการเรียนรู้ของมนุษย์แบบที่เป็นธรรมชาติมากที่สุด เป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีวิตที่บุคคลได้รับและสะสมความรู้ ทักษะ ทศนคติ และความเข้าใจจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การเรียนรู้จากครอบครัว การทำงาน การเล่น จากตัวอย่าง ทศนคติของครอบครัวหรือเพื่อน การเดินทาง การอ่านหนังสือพิมพ์ การฟังวิทยุ การชมโทรทัศน์หรือภาพยนตร์ โดยการศึกษาแบบนี้ไม่มีกฎจรรยาบรรณ และไม่มีแบบแผน

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทยที่มีเช่นงานวิจัยของรัชชนก เกาบัว (2543) ฉลองศรี พลโยธา (2544) สามารถ ไชยพันธุ์ (2545) มิถุนา อนุแสน (2545) สมศักดิ์ จัตตุพรพงษ์ (2547) สมศักดิ์ แก้วคำ (2547) ชนินทร สุขเจริญ (2548) และ คมกฤษ จันทรขจร (2551) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากต่างประเทศ อาทิ เช่น Shin (2005) Fahr (2005) และ Xiao & Carroll (2007) โดยงานวิจัยเหล่านี้ส่วนใหญ่อธิบายกระบวนการจัดการการศึกษาตามอัธยาศัยที่หลากหลาย สามารถนำสู่การเรียน

รู้จากสภาพแวดล้อม สถานการณ์ ปัจจัยเกื้อหนุน สื่อ แหล่งการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดกระบวนการให้ความรู้และประสบการณ์ ที่ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้ด้วยตนเองและผู้สอนเป็นผู้อำนวยความสะดวก สนับสนุนปัจจัยด้านการบริหารจัดการ ปริมาณและคุณภาพของบุคลากร ความทันสมัยของสื่อวัสดุอุปกรณ์ และการประสานความร่วมมือในการใช้ทรัพยากรร่วมกับหน่วยงานอื่น เป็นต้น

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตามอัธยาศัยสะท้อนให้เห็นว่ามีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและปรัชญา : การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการศึกษาที่ส่งเสริมสนับสนุนและให้โอกาสในการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย

2. ความมุ่งหมาย : การศึกษาตามอัธยาศัยมิได้หลายเป้าหมายและหลายวัตถุประสงค์โดยเป้าหมายหลักเพื่อส่งเสริมการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง และเพื่อตอบสนองความพึงพอใจและนันทนาการของบุคคลแต่ละคนมากกว่าการเพิ่มพูนความรู้เชิงวิชาการ

3. หลักสูตร : การศึกษาตามอัธยาศัยไม่มีหลักสูตร แต่เป็นลักษณะการจัดกิจกรรม สื่อ และสิ่งต่างๆ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้

4. ผู้เรียน/ผู้รับบริการ : ผู้เรียนของการศึกษาตามอัธยาศัย คือ บุคคลทุกคน ซึ่งมีความ

หลากหลาย ครอบคลุมทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับ การศึกษา ทุกพื้นที่ โดยไม่มีการจำแนกสถานภาพ ทางสังคม

5. ผู้สอน : ผู้สอนของการศึกษาตาม ธรรมชาติ คือ บุคคลทุกคนที่มีศักยภาพส่งเสริมให้ ผู้เรียนอยากเรียนรู้

6. ความรู้ : การศึกษาตามธรรมชาติทำให้เกิดความรู้ด้วยการเรียนรู้ตามความต้องการและ ความสนใจของผู้เรียน

7. วิธีการเรียนรู้ : การศึกษาตามธรรมชาติ มีวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีหลายรูปแบบ ไม่มี แบบแผนแน่นอน ไม่มีรูปแบบแน่นอน

8. ระยะเวลา : การศึกษาตามธรรมชาติ สามารถเกิดได้ตลอดเวลาและตลอดชีวิตของผู้ เรียน

9. วุฒิการศึกษา: การศึกษาตามธรรมชาติ ไม่มีวุฒิบัตร แต่บางกิจกรรมอาจมีเกียรติบัตร

10. กิจกรรมการเรียนรู้ : กิจกรรมการเรียนรู้ ตามการศึกษาตามธรรมชาติเป็นไปตามวิถีชีวิตของ ผู้เรียน

11. สื่อการเรียนรู้ : ลักษณะสื่อการศึกษา ตามธรรมชาติมีความหลากหลายตามที่อยู่เรียน ต้องการ

12. การประเมินผล : การศึกษาตาม ธรรมชาติเป็นการประเมินความก้าวหน้าของผู้เรียน ด้วยตัวผู้เรียนเอง ไม่มีการประเมินผลที่ชัดเจน แต่ บางกิจกรรมมีการประเมินผลเพื่อให้ผลย้อนกลับ ต่อผู้เรียน

ประเภทของการศึกษาตามธรรมชาติ

การศึกษาตามธรรมชาติสามารถแบ่งเป็น ประเภทตามวัตถุประสงค์ ซึ่งครอบคลุมการจัดและ ส่งเสริมสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ (ศูนย์ ส่งเสริมการศึกษาตามธรรมชาติ, 2544) ดังนี้

1. การศึกษาตามธรรมชาติในวิถีชีวิต : มี ลักษณะของการเกิดขึ้นตามธรรมชาติในวิถีชีวิต และเป็นกระบวนการตลอดชีวิตที่ให้ผู้คนได้รับความรู้ ทักษะ ทศนคติ จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันและมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพ แวดล้อม จึงเป็นการเรียนรู้จากกิจกรรมตาม ธรรมชาติในวิถีชีวิต แม้มีการจัดการศึกษาตาม ธรรมชาติก็มีใช้เพื่อการศึกษาโดยตรง เช่น การ เรียนรู้จากครอบครัว สภาพแวดล้อมรอบตัว สังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

2. การศึกษาตามธรรมชาติเพื่อการพัฒนา คุณภาพชีวิต : เป็นการจัดโดยองค์การ สถาบันเพื่อ จุดประสงค์ทางการศึกษาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น แหล่งความรู้ในชุมชน ศาสนสถาน แหล่งศิลป วัฒนธรรม แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต สื่อมวลชน แหล่งนันทนาการ แหล่งท่องเที่ยว

3. การศึกษาตามธรรมชาติตามธรรมชาติ : เป็นกิจกรรมที่ครอบคลุมการพัฒนาชุมชน และการ พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน รวมทั้งการจัดกิจกรรมเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตย ใน รูปแบบของเวทีชาวบ้าน การรณรงค์ การทำประชา พิจารณ์ การทำจดหมายข่าว การจัดกิจกรรม สสำรวจชุมชนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดย

กิจกรรมเหล่านี้สามารถใช้สภาพแวดล้อมเป็นสื่อเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน

4. การศึกษาตามอัธยาศัยโดยอาศัยงานวัฒนธรรม : เกิดจากการผสมผสานการเล่น การแสดงออก และการเลียนแบบท่าทาง ถ่ายทอดผ่านทางงานศิลปะการแสดงได้ตามแนวคิดเรื่องการเรียนรู้จากการเล่น และการศึกษาบนความบันเทิง เช่น สื่อพื้นบ้าน สื่อบันเทิง การแสดงแบบจำลอง การแสดงละครใบ้ การแสดงหุ่น การแสดงเลียนแบบ กราฟิกการ์ตูน กราฟิก 3 มิติ เป็นต้น

ประโยชน์ของการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการเสนอโอกาสและทางเลือก เพื่อการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองให้แก่บุคคลทั่วไป ให้ได้รับการศึกษาและเพิ่มเติมความรู้ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก ก่อให้เกิดโลกทัศน์ที่กว้างขวาง สามารถใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงชีวิตให้ก้าวหน้า และดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข การศึกษาตามอัธยาศัยเกิดขึ้นตามวิถีชีวิต จึงเป็นการเรียนรู้

จากประสบการณ์ จากการทำงาน จากบุคคล จากครอบครัว จากสื่อ จากชุมชน และจากแหล่งความรู้ ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา และเกิดขึ้นในทุกช่วงวัยตลอดชีวิต

นอกจากนี้ การศึกษาตามอัธยาศัยยังสามารถนำไปประยุกต์กับการศึกษาในระบบ โรงเรียน เช่น การเรียนในห้องเรียน การจัดทัศนศึกษา การท่องเที่ยวที่สามารถเกี่ยวโยงกับการเรียนการสอนในโรงเรียนและสามารถนำไปประยุกต์กับการศึกษานอกระบบ เช่น การเรียนเป็นกลุ่ม การอบรม การฝึกอบรม การเรียนตามสถานการณ์ โดยผู้เรียนสามารถเลือกวิธีการเรียนการสอนด้วยตนเองในลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัยจึงส่งเสริมให้บุคคลสามารถแสวงหาประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตทั้งเรื่องส่วนตัวและการทำงาน โดยการนำความรู้และทักษะจากการเรียนรู้มาใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่ตนต้องการ

วรัตน์ อภินันท์กุล

บรรณานุกรม

- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2544). 22 ปี กศน. **สู่การศึกษาตลอดชีวิต**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2538). **สารานุกรมการศึกษาตลอดชีวิต เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). **พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551**. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ.
- คมกฤษ จันทร์ขจร. (2551). **การพัฒนาแนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต**. วิทยานิพนธ์ กศ.ด. (การศึกษาผู้ใหญ่). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ฉลองศรี พลโยธา. (2544). "กระบวนการเรียนรู้ตามอัธยาศัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน," **วารสารการศึกษานอกโรงเรียน**. 4 (10) : 20 - 21.
- ชนินทร สุขเจริญ. (2548). **ศึกษาและพัฒนาการเรียนรู้ตามอัธยาศัยด้วยระบบการเรียนรู้ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ของนักเรียนชั้น ม. 1/1 โรงเรียนที่ปราชญ์พิทยา เกาะสมุย สุราษฎร์ธานี**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา). สุราษฎร์ธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- ทองอยู่ แก้วไทรชะ. (2544). "ระบบการศึกษา," ใน **ปรัชญาและหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียน หน่วยที่ 1 - 5**. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ธัชชนก เต่าบัว. (2543). **การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยในโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เขตการศึกษา 1**. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. (การบริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปาน กิมปี และคณะ. (2548). **รายงานการวิจัยการศึกษาแนวทางการประเมินคุณภาพภายนอกการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน).
- พนม พงษ์ไพบูลย์. (มกราคม 2544). "เข้าใจคำว่าการศึกษาตามอัธยาศัย จากคนทำงานที่ไม่ได้ง่ายอย่างที่คิดกับ ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์," **วารสารการศึกษานอกโรงเรียน**. 4(4) : 7.
- มิถุนา อนุแสน. (2545). **ความพร้อมเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ของครูสังกัดกระทรวงศึกษาธิการในจังหวัดนนทบุรี**. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (การศึกษานอกระบบโรงเรียน). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 116 ตอนที่ 74 ก. วันที่ 19 สิงหาคม 2542. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542**.
- วิศนี ศิลตระกูล และอมรา ปฐภิญโญบูรณ์. (2544). **การศึกษาตามอัธยาศัย : จากแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต**

- ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน.**
ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2544). การศึกษาตามอัธยาศัย แนวความคิด และประสบการณ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- สมศักดิ์ แก้วคำ. (2547). การศึกษาความต้องการและแนวทางการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย สำหรับนักเดินคานาเรตต์ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศจากชายเป็นหญิง.** วิทยานิพนธ์ ค.ม. (การศึกษานอกระบบโรงเรียน). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมศักดิ์ จิตตพรพงษ์. (2547). การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของบอยเออร์ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542.** วิทยานิพนธ์ ค.ม. (การศึกษานอกระบบโรงเรียน). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สามารถ ไชยพันธุ์. (2545). ความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและความพร้อมในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดน่าน.** วิทยานิพนธ์ ค.ม. (บริหารการศึกษา). อุดรดิตต์ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตต์.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545.** กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิค.
- สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน. (2547). คัดลอกโรงเรียน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรไทย.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2544). รายงานการวิจัยการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- อุดม เขยกิจวงศ์. (2544). แนวทางการบริหารและการจัดการ : การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย.** กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.
- Fahr, R. (2005). "Loafing or Learning on The Demand for Informal Education." *European Economic Review*. 49(1).**
- Garrick, John. (May 1996). "Informal Learning : Some Understanding Philosophies," *The Canadian Journal for the Study of Adult Education*. 10(10) : 21-46.**
- Shin, M.K. (2005). *The Nature of Science at Informal Education Setting : Natural History Museums. On The Convergence of Bio-information, Environmental, Energy, Space and Nano-technologies, PTS 1 and 2 Key Engineering Materials.***
- Xiao, Lu. & Carroll, J.M. (2007). "Fostering an Informal Learning Community of Computer Technologies at School," *Behaviour & Information Technology*. 26(1).**